

Beschermwaardigheidstoetsing

'Bruidsbedden' van Aldo van den Nieuwelaar

Beschermwaardigheidstoetsing

Beschermwaardigheidstoetsing betreffende de 'Bruidsbedden' van Aldo van den Nieuwelaar.

Commissie

De toetsing is uitgevoerd door de toetsingscommissie beschermwaardigheid (TCB). Hierna te noemen "de commissie".

De vaste bezetting van de TCB bestaat uit: voorzitter mw. mr. Els Swaab en prof. dr. Manfred Sellink, bijgestaan door ambtelijk secretaris mw. bc. Ellie Bruggeman. Per toetsing wordt de vaste bezetting aangevuld met deskundigen ter zake van de specifieke eigenschappen van de objecten/(deel)collecties waarop de toetsing betrekking heeft. Eén van deze deskundigen kan door de opdrachtgever tot toetsing voorgedragen worden. Voor deze toetsing zijn de volgende deskundigen benoemd door het bestuur van de stichting Museumregister Nederland:

Op voordracht van de opdrachtgever tot toetsing:

1. mw. drs. Simone Vermaat.

Op voordracht van het deskundigenteam van de TCB:

2. mw. drs. Ingeborg de Roode
3. mw. drs. Veerle Meul.

Zitting

De commissie heeft de toetsing behandeld tijdens een zitting op vrijdag 27 januari 2017 in het provinciehuis Zuid-Holland, Zuid Hollandplein 1, 2596 AW te Den Haag.

Namens de provincie Zuid-Holland waren bij de zitting aanwezig:

dhr. Dimitrie Morrison

dhr. Rik van der Burg

dhr. Rob Koene

mw. drs. Véronique Baar (Q-Kunst)

Toehoorders bij de zitting:

mw. drs. Heleen Buijs (bestuur stichting Museumregister Nederland)

mw. mr. Marjan Goslings (plaatsvervangend voorzitter TCB)

Ingediende stukken

Ingediende stukken voorafgaand aan de zitting:

- Bijlage 1: Toelichting op het toetsingsverzoek, de Deltaplan-waardering van de gehele collectie van het provinciehuis, inclusief toelichting op de specifieke kunstobjecten en hun context.
- Bijlage 2: Publicatie "Provinciehuis van Zuid-Holland. Een open huis." Pagina 20 van deze publicatie geeft een afbeelding van de 'Bruidsbedden' en een korte beschrijving. De rest van het boekje geeft de context goed weer.
- Bijlage 3: Publicatie "Tentoonstelling "kunst aan huis" in het provinciehuis van Zuid-Holland." Deze publicatie geeft meer algemene informatie over exposities in het provinciehuis.
- Bijlage 4: Pagina 3 uit "concept2 Projectplan 1 0_C-Gebouw1 (3)(2).doc" met beknopte informatie over de chronologie m.b.t de bouw van het provinciehuis en de selectie van de architect.
- Bijlage 5: Brief van dhr. Beerens aan de Provincie Zuid-Holland, datum 2 aug. 2016, betreffende 'Sculptuur Aldo van den Nieuwelaar, hoofdentree Gebouw C.'

Aanvullingen tijdens/na de zitting op 27 januari 2017:

- Presentatie inzake verbouwplannen door dhr. Rob Koene.
- Krantenartikel: „Stenen bruidsbedden” weg uit Zuidhollands provinciehuis“, De Telegraaf, 18-10-1985 (Bijlage 6).

- Krantenartikel: Kunstwerk in provinciehuis is struikelblok, De Volkskrant, 18-10-1985 (bijlage 7).
- Cultuurhistorische waardestellingen. Kunst in de metrostations Wibautstraat, Waterlooplein, Nieuwmarkt. Door drs. Yteke Spoelstra met medewerking van drs. Frans van Burkom, in opdracht van: Dienst Infrastructuur Verkeer en Vervoer Amsterdam. Januari 2012. (<https://www.scribd.com/doc/87981468/Cultuurhistorische-Waardestelling-Kunst-in-de-Metro-Stations>).
- Krantenartikel: "Stenen bruidsbedden" te gevaarlijk voor recepties provincie, Het Vrije Volk, 19-10-1985 (Bijlage 8).
- E-mail correspondentie tussen het bureau van de renovatie-architect en het bureau van de oorspronkelijke architect, datum 24 januari 2017 en 15 februari 2017, betreffende auteursrechten van het provinciehuis Zuid-Holland (Bijlage 9).

Aanleiding

De provincie Zuid-Holland staat aan de vooravond van een integrale renovatie van gebouwdeel C van het provinciehuis van Zuid-Holland. Bij deze verbouwing zullen de verouderde facilitaire voorzieningen vernieuwd worden en zal de inrichting van het gebouw beter afgestemd worden op de huidige taken, doelen en werkwijze van de provincie.

In aanloop naar de verbouwing is de collectie van de provincie geïnventariseerd (2013) en heeft de provincie een nieuw kunstbeleid geformuleerd (2016). De provincie is voornemens de collectie te gaan aanscherpen tot een kerncollectie die meer samenhang vertoont in kwaliteit en verbinding met de provincie. In de komende periode zal daartoe een afstootprotocol worden geformuleerd. Hierbij zal de indeling van de collectie in de Deltaplan categorieën A-D als uitgangspunt gebruikt worden.

Onderdeel van deelcollectie A is onder andere een serie zitobjecten van Aldo van den Nieuwelaar, 'Bruidsbedden', geïntegreerd in de architectuur van gebouwdeel C van het provinciehuis. Omdat de zitobjecten, sinds wijziging van de oorspronkelijke functie van de ruimte, in de praktijk als een sta in-de-weg worden ervaren, en daardoor worden afgezet, heeft de verbouwingsarchitect een ontwerp voor de hal ontwikkeld waarin de zitelementen worden verwijderd, mogelijk met behoud van andere onderdelen van de 'Bruidsbedden', bijvoorbeeld de marmeren banen die over de vloer lopen.

Alvorens hierover een besluit te nemen wenst de provincie duidelijkheid te hebben over een mogelijke beschermwaardigheid van de 'Bruidsbedden' in de zin van de Erfgoedwet.

In dit kader heeft de provincie de toetsingscommissie beschermwaardigheid (TCB) verzocht om een beschermwaardigheidstoetsing uit te voeren m.b.t. de 'Bruidsbedden' van Aldo van den Nieuwelaar.

Objectbeschrijving

Uit bijlage 1: "Het ontwerp van Aldo van den Nieuwelaar, de 'Bruidsbedden', bestaat uit 10 zitelementen, aan weerszijden van de hal voor de Statenzaal gepositioneerd. De zitelementen komen voort uit marmeren banen aan de wand, die starten bij het plafond en vervolgens met een ronding doorlopen tot over de vloer. Elke zijde kent 11 banen, om elke baan is een zitobject geplaatst. De zitelementen zelf zijn van beton met daarover doorlopend de plaat marmer. De zitelementen zijn bedoeld voor gebruikers van de Statenzaal, die er na hun bijeenkomst kunnen napraten. De conditie van de objecten is relatief goed, al dienen ze te worden schoongemaakt. Aan de randen zijn soms wat chips marmer weg."

De 'Bruidsbedden' zijn aard en nagelvast verbonden aan het gebouw, geïntegreerd in de architectuur van de hal, en zijn gelijktijdig ontworpen met de andere kunsttoepassingen in gebouwdeel C, van Haagse generatiegenoten van Aldo van den Nieuwelaar: Marius Quee, Bob Bonies, Henk van der Plas en Heppe de Moor. De kunsttoepassingen zijn in

samenwerking met de architect Peutz junior (Jan Peutz, zoon van prof. Frits Peutz), onder coördinatie van Bob Bonies, tot stand gekomen.

Referentiekader beschermwaardigheidstoetsing

Voor beschermwaardigheid van culturele objecten gelden in de zin van de Erfgoedwet de volgende criteria: een cultuurobject of verzameling van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis dat of die onvervangbaar en onmisbaar is voor het Nederlands cultuurbezit.

Een toetsing van de beschermwaardigheid van aard en nagelvast aan een gebouw verbonden objecten, waarvan in deze casus sprake is, past bij strikte uitleg niet binnen de artikelen over vervreemding/ afstoting in de Erfgoedwet (art. 4.17-4.21), of de door musea gehanteerde LAMO (Leidraad voor Afstoting van Museale Objecten). De uitgangspunten voor vervreemding/ afstoting in deze hebben namelijk in de eerste plaats betrekking op roerende objecten. In de Erfgoedwet wordt daarnaast gesproken over ensembles van roerende en onroerende zaken in Rijksmonumenten (art. 3.13-3.15).

De commissie is niet bekend met eerder uitgevoerde waarderings van de cultuurhistorische/ architectuurhistorische waarden van het Provinciehuis Zuid-Holland en zijn inboedel. Op het moment van toetsing stond het provinciehuis niet geregistreerd als Rijksmonument, of als gemeentelijk of provinciaal beschermd cultureel erfgoed.

Ook al past de huidige casus niet direct binnen de grenzen van de LAMO en Erfgoedwet, toch heeft de commissie besloten de toetsing in behandeling te nemen. De commissie beoogt hiermee ook voor anderen houvast te bieden over hoe te handelen in vergelijkbare situaties. Daarnaast beoogt de commissie 'jurisprudentie' op te bouwen, omdat het verschijnsel beschermwaardigheid bij onroerende culturele objecten in de huidige constructie nieuw is voor Nederland.

Voor een gedegen beschrijving van de betekenis of de erfgoedwaarden van de 'Bruidsbedden', ontbraken op het moment van toetsing enkele belangrijke historische gegevens, zoals de omstandigheden van de opdracht, het ontwerp (het aandeel van architect en kunstenaar), de uitvoering en dergelijke.

De commissie heeft voor haar onderzoek de stappen van de methodiek 'Op de Museale weegschaal' als uitgangspunt genomen. Als de 'Bruidsbedden' getoetst worden aan de criteria voor roerende cultuurobjecten en interieur ensembles komt de commissie tot de volgende voorlopige waardering en aanbevelingen.

Waardering

Referentiekader:

Het referentiekader voor de waardering is nationaal; wat is het belang is van dit werk voor Nederland.

Afbakening:

De 'Bruidsbedden' staan niet op zich, maar maken een integrerend deel uit van het interieur. Het is niet geheel duidelijk welke elementen deel uit maken van dit ontwerp. Vloer, wanden en verlichting in ieder geval.

Kenmerken

Toestand:

De conditie van de 'Bruidsbedden' is goed, het interieur is nog compleet, grotendeels in zijn originele materiële toestand. De verlichting van de 'Bruidsbedden' omvatte in het

oorspronkelijke ontwerp een extra element, bestaande uit schijnwerpers waarmee een lichtspel met gekleurde schaduwen op de verticale marmeren banen beoogd werd. Dit aspect is naar verluidt enige tijd na oplevering komen te vervallen in samenspraak met de architect. De verdiepte buislampen zijn wel behouden. De context is echter sterk gewijzigd (zie verder, gebruikswaarde).

Ensemble:

De samenhang van de 'Bruidsbedden' met het interieur en het gebouw is zeer groot. Er is sprake van een Gesamtkunstwerk, één totaalontwerp, in die mate dat het als een interieur kan beschouwd worden. Het is duidelijk dat architect en kunstenaars een verregaande samenwerking aangingen. De betekenis van deze samenwerking is nader onderzoek meer dan waard.

Herkomst:

De herkomst van de 'Bruidsbedden' is bekend (gemiddeld), maar er was ten tijde van het onderzoek door de commissie nog geen ontwerp dossier of ander relevant archiefmateriaal ontsloten. Na verder onderzoek is de waardering op dit aspect potentieel hoog. De documentatie van het samenwerkingsproces van kunstenaars en architect bij de totstandkoming van het provinciehuis en de algemene bouwhistorie is niet nader onderzocht. De commissie acht deze van grote invloed op de uiteindelijke betekenis.

Zeldzaamheid:

De commissie beschouwt de 'Bruidsbedden' als uniek, er is geen andere uitvoering van bekend. Het gaat om eenmalige opdracht kunst.

Cultuurhistorisch

De cultuurhistorisch-artistieke betekenis van de 'Bruidsbedden' acht de commissie groot. Aldo van den Nieuwelaar is één van de belangrijkste ontwerpers van de jaren 1960-90 in Nederland – met name op het gebied van meubels en verlichtingsarmaturen - en binnen het oeuvre van Aldo van den Nieuwelaar is bij de commissie geen ander voorbeeld bekend waarbij ruimtelijke vormgeving, meubels en verlichting in één ontwerp geïntegreerd zijn. De 'Bruidsbedden' hebben een symboolfunctie: het ontwerp is kenmerkend voor de beeldtaal van Aldo van den Nieuwelaar.

De cultuurhistorische betekenis van het gebouwdeel C in zijn geheel, als voorbeeld van integratie van architectuur en vormgeving, als integraal architectonisch concept, wordt hoog gewaardeerd door de commissie. De 'Bruidsbedden' vormen een belangrijk beeldbepalend element binnen dit totaalconcept.

Sociaal-Maatschappelijk

Volgens de bij de zitting aanwezigen namens de Provincie Zuid-Holland heeft het object geen betekenis voor bepaalde groepen of gemeenschappen. Gebruikers/bezoekers van het provinciehuis hebben er geen betekenisvolle band mee. Er is geen sociale, actuele waarde toe te schrijven aan de 'Bruidsbedden' volgens hen.

Het aspect 'beleving' is door de commissie niet nader onderzocht.

Gebruik

Momenteel hebben de 'Bruidsbedden' geen (of een negatieve) gebruikswaarde voor het provinciehuis. Ze waren ontworpen als functionele elementen, maar door de wijziging in gebruik van deze ruimte hebben ze deze primaire waarde verloren.

Hoewel er nog veel over is van het oorspronkelijke ontwerp, is er sprake van een aanzienlijk verlies van betekenis doordat het gebruik van de ruimte is veranderd ten opzichte van het gebruik zoals dat ten grondslag aan het ontwerp lag. De entree tot het gebouw van buitenaf

liep over in de ontvangsthall, waarin de genoemde objecten staan, die op zijn beurt bijna vanzelfsprekend toegang gaf tot de Statenzaal. Door het verplaatsen van de entree is deze logische opeenvolging van functies vervallen. Was de entreehal met zitobjecten aanvankelijk bedoeld voor napraten tussen gebruikers van de Statenzaal, nu wordt de ruimte voornamelijk gebruikt voor evenementen en recepties.

De veranderingen in het gebruik van de ruimte zijn al jaren geleden ingevoerd. Als gevolg van deze veranderingen worden de zitmeubelen van de 'Bruidsbedden' ervaren als onveilige obstakels en zijn deze in de loop der tijd eerst voorzien van veiligheidstape, later gevolgd door afzettingen.

In een interview met Aldo van den Nieuwelaar (bijlage 7: Kunstwerk in provinciehuis is struikelblok, De Volkskrant 18-10-1985) naar aanleiding van het veranderde gebruik en de problemen die de zitmeubelen daarin opleveren geeft hij aan: "Nu de hal een andere functie heeft gekregen, vind ik dat ik de sloop niet tegen kan houden. Ik kan me wel voorstellen dat er behoefte is aan een alternatief, en daarom heb ik voorgesteld dat ik nu een aantal verplaatsbare elementen ontwerp." Het is de commissie niet duidelijk geworden hoe de Gedeputeerde Staten hierop gereageerd hebben.

De commissie concludeert op basis van voornoemde dat voor de kunstenaar het specifieke oorspronkelijke gebruik cruciaal was voor de betekenis van de 'Bruidsbedden'.

Naar aanleiding van navraag over de voorgenomen renovatie van gebouwdeel C bij de oorspronkelijke architect Jan Peutz, gaf deze aan (bijlage 9):

De verticale witte banen in de wand en horizontale witte banen in de vloer zijn een belangrijk onderdeel van mijn ontwerp. Het is belangrijk om in de architectuur van de hal de verticale en horizontale banen te behouden en de horizontale banen niet met elkaar te verbinden, zodat de hal niet door midden wordt gesneden en hiermee opgedeeld. Daarnaast was de verlichting (die van kleur kan veranderen) van belang in het oorspronkelijke ontwerp.

Conclusie

Er is sprake van een ingrijpende renovatie van gebouwdeel C van het provinciehuis Zuid-Holland. Daarbij worden de 'Bruidsbedden' van Aldo van den Nieuwelaar als obstakels ervaren binnen het huidige en toekomstige gebruik van de ruimte waar zij deel van uitmaken.

De commissie is van mening dat er geen sprake is van beschermwaardigheid van de 'Bruidsbedden' als cultuurgoederen in de strikte zin van de Erfgoedwet en de LAMO. Immers, de commissie beschouwt de 'Bruidsbedden' als onroerend door hun duurzame bestemming, fysiek onverplaatsbaar of onroerend uit aard, alsook onroerend door wilsbestemming van de maker, en het is de commissie niet gebleken dat het provinciehuis Zuid-Holland geregistreerd is als Rijksmonument.

Wel is de commissie van mening dat het hierbij gaat om een ontwerp van grote cultuurhistorische waarde, in het bijzonder vanwege de combinatie met de andere in de architectuur van gebouwdeel C geïntegreerde kunsttoepassingen.

Daarom acht de commissie het van zeer groot belang de cultuurhistorische betekenis van de 'Bruidsbedden' te behouden en waar mogelijk verder te onderbouwen door onderzoek. Dit betekent grondig onderzoek en documentatie gelet op intrinsieke waarde met betrekking tot niet alleen het kunstwerk zelf in alle hoedanigheden (inclusief monsterneming en ruimtelijke vastleggingen), maar ook de totstandkoming en verwording van het ensemble, inclusief de discussies in 1985 over het kunstwerk.

De commissie adviseert een dergelijk onderzoek ook voor het gehele gebouwdeel C van het provinciehuis Zuid-Holland, gezien het vermoeden van een bijzonder cultuurhistorisch en

architectuurhistorisch belang van dit nog resterende bouwdeel van het oorspronkelijke provinciehuis.

De commissie is van mening dat het niet aan te bevelen valt om delen van de 'Bruidsbedden' te behouden of terug te brengen bij de renovatie. De aard van het ontwerp maakt dat verplaatsing, aanpassing en gedeeltelijke verwijdering in welke vorm dan ook tot een groot cultuurhistorisch waardeverlies zal leiden, wellicht groter dan een volledig afscheid van de 'Bruidsbedden'. Herbestemming of herlocatie van deze zo zeer site-specifieke elementen, acht zij daarom ook niet betekenisvol.

De commissie besluit met te benadrukken dat zij onder de indruk is van de zorgvuldigheid waarmee de provincie Zuid-Holland omgaat met de zorg voor de oorspronkelijke elementen van het gebouwdeel C binnen het renovatietraject, en haar streven om zoveel mogelijk stijlelementen van de architect en kunstenaars te behouden. De commissie waardeert het zeer dat zij is uitgenodigd om hierover mee te denken. De zorg voor het behoud van interieuresembles, omgevingskunst en kunst in de publieke ruimte krijgt vaak pas aandacht als het te laat is. De aanpak die de provincie Zuid-Holland hier volgt verdient veel lof en de commissie hoopt dat deze casus als voorbeeld voor andere beheerders van cultureel erfgoed zal gaan dienen.